

СРЕМСКИ ФРОНТ

(1944—1945)

Београд је ослобођен у преподневним часовима 20. октобра 1944. године. Јединице 1. армијске групе Народноослободилачке војске Југославије и Црвене армије избиле су широким фронтом на десну обалу реке Саве од Београда до Обреновца. Предстојале су борбе за ослобођење Срема, центра ослободилачке и револуционарне борбе народа и народности Војводине.

Срем је налазећи се у међурејју река Дунава и Саве, представљао изузетно важну оперативну-стратеријску област којој је немачка Команда Југоистока поклањала посебну пажњу, нарочито с приближавањем ратних дејстава Београду.

Држањем Срема у својим рукама немачке команде су обезбевале повлачење Групе армија „Е“ долинама река Дрине и Босне северно од Саве к Срему и према Драви, тј. Мађарској. Осим тога, држањем ове области обезбеђивао се јужни бок Групе армија „Југ“, као и спречавање евентуалног продора јединица НОВЈ и Црвене армије у правцу Загреба, чега се Команда Југоистока такође бојала, јер би то значило раздвајање немачких снага у Мађарској од две групе армија у окупираном делу Југославије: групе армија „Е“ и „Ф“.¹ То је такође значило да се држањем Срема обезбеђује важан стратегијски саобраћајни објекат Славонски Брод, као и главна саобраћајна артерија Винковци — Славонски Брод — Загреб, одакле су водили важни железнички правци према Трећем Рајху и Италији. И не само то, Срем је био и од особитог политичког значаја, јер је, обезбеђивао источне границе Павелићеве Независне Државе Хрватске.

Осим тога, држањем Срема се обезбеђивало и иселавање припадника немачке народносне групе односно фолксдојчера из Баната и Срема у Трећи Рајх.

Седамнаестог септембра 1944. немачка Команда Југоистока потчинила је немачку Команду Срема (са седиштем у Руми) Команди 2. оклопне армије, чији је задатак, поред осталог, био да обезбеди прихватање својих трупа које су се повлачиле преко Дунава и Саве под

¹ Зборник НОР (Војноисторијски институт), том XII, књ. 4, док. бр. 135.

ударцима Црвене армије и 1. армијске групе НОВЈ.² У том циљу немачке команде су чврсто држале мостове код Панчева и Новог Сада на Дунаву, као и мостове у Београду, код Сремске Митровице и Шапца. Само од 4. до 6. октобра 1944. пребачено је преко Панчевачког моста 18 416 тона материјала, 19 786 војника и 7 436 грађанских лица, 4 282 моторна возила, 861 запрежно возило, 363 топа, 3 152 коња и развог другог материјала.³

Из Београда се повукло око 20 000 војника, док су се код Шапца пребацили 23. октобра 1944. остаци немачке Корпусне групе „Фон Штетнер“ (око 12 000 војника), која је разбијена у београдској операцији.

Пре повлачења поменутог броја немачких војника у источни Срем, који су се делом задржали ради формирања једне нове дивизије — Дивизије „Бетхер“, а делом повукли на запад и према Мађарској, у Срему се под командом генерал-лајтнанта Шварцнекера, немачког окупационог команданта који је стајао на челу Команде Срема, већ налазило око 25 000 немачких и усташко-домобранских војника.

Насупрот овим бројним и технички добро наоружаним јединицама непријатеља, налазило се шест бригада Сремске оперативне зоне НОВЈ с око 7 000 бораца, све под командом Главног штаба НОВ и ПО Војводине.

Када је ослобођен Београд и када су јединице НОВЈ и Црвене армије око подне 20. октобра, под заштитом авијације, у јуришу прешле преко Савског моста отпочињући борбе за Бежанијску косу и ослобођење Земуна, Срем је већ био практично претворен у утврђену зону. По целој дубини, од Руме до Винковаца, од раније су израђени или се налазило у изградњи седам немачких одбрамбених положаја, који су Немци од истока према западу шифровано назвали: *Браон, Зелена, Жута, Црна, Црвена, Нибелунишка* и поново *Зелена* линија. Осим тога, извршено је минирање Дунава (од Илока до Вуковара), чиме је био спречен сваки узводни саобраћај и тиме су онемогућена успешнија дејства Дунавске ратне флотиле Црвене армије (шема 1).

До 20. октобра 1944, када су отпочеле борбе у источном Срему, ова област је формално била преплављена немачким јединицама, како по фронту, тако и по дубини.

Почетком октобра формирана је „ad hoc“, Дивизија „Бетхер“, названа по имену њеног команданта генерал-лајтнанта Карла Бетхера. Укупно је било преко 15 000 војника, не рачунајући број војника из усташко-домобранских и фолксдојчерских јединица.⁴

Као једну од првих мера, дивизија је 11. октобра 1944. предузела обезбеђење десне обале Дунава од Сланкамена до Сремских Карловаца и стварање једне јаке оклопне групе у рејону Руме.

² Архив Војноисторијског института (у даљем тексту: А-ВИИ), Фонд немачких докумената (у даљем тексту: ФНД), НАВ-Т-313, р. 200, с. 7461694.

³ Исто, НАВ-Т-77, р. 780, с. 5506977.

⁴ Милован Целебцић, *Борбе у Срему у зиму 1944/1945. године*, Војноисторијски гласник бр. 2, Београд 1975, стр. 13 и 18.

Поред поменутих јединица, у Срему су се тада налазили и бројни немачки штабови и команде, као: Штаб Армијске групе „Србија“, Штаб 68. армијског корпуса, Штаб Дивизије „Бранденбург“, Штаб Дивизије „Бетхер“, Дивизијски штаб за нарочиту употребу „Штефан“, штабови 1. брдске и 117. ловачке дивизије и Команда Срема.

Борбе за источни Срем су отпочеле, као што је речено, у преподневним часовима 20. октобра када су јединице НОВЈ и Црвене армије, после освајања Савског моста и избијања на Старо сајмиште, пренеле своја дејства према Земуну и Бежанијској коси.

Јединице НОВЈ и Црвене армије наступале су у три колоне.

Тринаеста пролетерска бригада „Раде Кончар“ 1. пролетерске дивизије наступала је дуж десне обале Дунава према Земуну.

Два пука совјетске 73. гардијске стрељачке дивизије наступала су лево од 13. пролетерске бригаде у захвату Земунског пута (данашњег Булевара Лењина).

Двадесет друга српска (космајска) бригада и 1. личка (пролетерска) бригада 6. пролетерске дивизије „Никола Тесла“ наступале су лево од совјетске 73. гардијске стрељачке дивизије према Бежанији.

После преласка ових јединица нарочито су се тешке борбе водиле према Бежанији, јер су Немци упорно бранили Бежанијску косу, како би омогућили извлачење 5. СС полицијског пука (Борбене групе „Цимерман“) с Аде Циганлије. Због жестине борби и јаког отпора непријатеља, 20/21. октобра у борбу су убачена 2. личка (пролетерска) бригада и совјетска 13. мотомеханизована бригада 4. гардијског механизованог корпуса. На крају 22. октобра заузета је Бежанијска коса и ослобођен Земун.⁵

Поступајући по основној директиви врховног команданта НОВЈ и ПОЈ маршала Тита, коју је он радиопрамом доставио из Вршца (где се налазило од 16. октобра) 21. октобра 1944. Штаб 1. армијске групе (командант генерал-лајтнант Пеко Дагчевић, политички комесар пуковник Мијалко Тодоровић) издао је наредбу Штабу 12. ударног корпуса НОВЈ (командант генерал-мајор Данило Лекић Шпанац, политички комесар пуковник Стефан Митровић) да са својим јединицама пређу Саву код Обреновца и Умке ради садејства 6. пролетерској дивизији „Никола Тесла“, деловима 1. пролетерске дивизије и 73. гардијској стрељачкој дивизији Црвене армије.

Прелажење јединица 12. ударног корпуса НОВЈ отпочело је 21/22. октобра и завршено 22. октобра увече.

Шеснаеста НОУ дивизија (командант потпуковник Марко Перичин Камењар, политички комесар потпуковник Пашко Ромац Здравко) ојачана совјетским 117. противтенковским и 563. минобацачким пуком прешла је реку Саву код Скеле, са општим задатком да надире у правцу Купиново — Војка — Стара Пазова.

Тридесет шеста НОУ дивизија (командант потпуковник Радослав Јовић Мишко, политички комесар мајор Богдан Вујошевић) ојачана 374. противтенковским, 140. минобацачким и 221. хаубичким пуком Црвене армије, прешла је реку Саву код Умке, са општим задатком да

⁵ Зборник НОР, том I, књ. 8, док. бр. 197.

напада у правцу Јаково — Сурчин — Добановци, а потом да садејствује јединицама НОВЈ и Црвене армије у рејону Земунa.

Једанаеста НОУ дивизија (командант пуковник Милош Шиљегић, политички комесар пуковник Блажо Бурчић) прешла је реку Саву у другом ешелону позади 36. дивизије, са општим задатком да садејствује јединицама НОВЈ и Црвене армије у борбама за Бежанијску косу, а затим да делом снага продужи према Новој Пазови, одакле би делом садејствовала 16. дивизији у заузимању Старе Пазове, а делом према Земуну.

Деветнаеста дивизија Црвене армије под командом пуковника Романа Машбегера Палаткина прешла је реку Саву код Болеваца, са задатком да садејствује јединицама 12. ударног корпуса НОВЈ.⁶

Прелажење реке Саве извршено је скоро без икаквог отпора. То прелажење и даље борбе у источном Срему одвијале су се под паролом „*Напред за ослобођење Војводине*“.

Међутим, борбе у том делу источног Срема одвијале су се друкчије него што су очекивали штабови НОВЈ и Црвене армије. Немачка Команда Југоистока у свом Ратном дневнику за 21. октобар 1944. забележила је следеће:

„Код Београда је питање шта ће непријатељ да уради после заузимања града. Било би непријатно ако би пресекао цеп у Срему.“⁷

Због тога су се немачке јединице извукле из „цепа“ и дочекале 12. корпус НОВЈ прилично срећене и спремне за пружање јачег отпора у борби за Руму на *Браон линији*, која се протезала од Добринаца, преко Пугинаца, до Шатринаца и Крушедола.

Ослобођење Руме

Пошто је прешао реку Саву без отпора, 12. корпус НОВЈ је продужио с напредовањем на север тако рећи без додира с непријатељем. У току 23. октобра јединице 12. корпуса ослободиле су, уз спорадични отпор, знатан део источног Срема. Тог дана је под команду 12. корпуса стављена и 6. пролетерска (личка) дивизија „Никола Тесла, док је 28. НОУ (славонска) дивизија и даље остала на обезбеђењу десне обале реке Саве од Обреновца према Шапцу. Истог дана 7. бригада Сремске оперативне зоне ослободила је Петроварадин, Сремске Карловце, Чортановце и Бешку, док је Штаб 12. корпуса наредио својим јединицама да продуже с гоњењем непријатеља правцем Стара Пазова — Инђија — Рума — Сремска Митровица.

Дванаести ударни корпус НОВЈ избио је 24. октобра (тог дана је ослобођен и Нови Сад) на линију Шатринци — Путинци — Добринци — Буђановци, чиме је ослобођен источни Срем. Поводом тога Главни народноослободилачки одбор Војводине и Главни штаб НОВ и ПО Војводине (командант генерал-лајтнант Коста Нађ, политички комесар Љуба Момчиловић) издали су заједнички проглас, у коме се, између осталог, каже:

⁶ Исто, док. бр. 203.

⁷ Исто, том XII, књ. 4, стр. 994.

„У дивној сарадњи са братском, словенском Црвеном армијом, јуначка Народноослободилачка војска маршала Тита приводи крају ослобођење читаве наше Војводине. Банат је доживео своје ослобођење од швапских робовладалаца. Бачка се ослободила од терора бахатих Хортијевих перјара, а дивни слободарски Срем ускоро ће потпуно одахнути од зверских немачко-ушашких налета, који су желели да му отму извојеване тековине. Слободан је наш дивни, историјски Нови Сад, колевка наших српских културних и слободарских традиција, васкрсао је наш град-мученик, главни град наше поносне Војводине. Слободан је Земун, јуначки град који је толико дао за народноослободилачку борбу. На Фрушкој гори се већ одавно вије застава наше народноослободилачке борбе и дижући се изнад равне Војводине, она гледа како се из славне борбе наших народа рађа слободна Војводина у Федеративној Демократској Југославији [...]“ У прогла-су се затим каже:

„*Народи јуначког Срема!* Срце војвођанског устанка, Срем, с правом је постао јуначко срце Војводине [...] Кад је устанак најбољих синова и кћери Баната угушен у крви, а народ застрашен терором, дигао се народ Срема, и устанак је постепено захватио сав Срем. Мушкарци, жене, омладина, деца — све се то једнодушно ставило у службу народноослободилачке борбе [...] Срем може да се поноси, частан међу народима Југославије, заслужан да му се име спомине и истиче за углед.“⁸

Избијањем пред *Браон линију* и ослобођењем источног Срема до 24. октобра 1944. јединице 12. ударног корпуса НОВЈ очекивале су тешке и крваве борбе за Руму. Са три дивизије у првом борбеном ешелону: 11, 16. и 36. дивизијом и 6. пролетерском у резерви, 12. корпус се суочио са четири врло јаке борбене групе Дивизије „Бетхер“, решене да бране Руму и *Браон линију* по сваку цену.

Прве борбе за *Браон линију* и делове следеће, тј. *Зелене линије* почеле су 24, а 25. октобра беснеле су већ пуном жестином. Тако су отпочеле фронталне, у ствари рововске борбе, тако је успостављен и сремски фронт — најкрвавији фронт у ослободилачком и револуционарном рату југословенских народа и народности.

Двадесет петог октобра дивизије 12. корпуса прешле су у силовит напад, док су се у позадини непријатеља бориле јединице Сремске оперативне зоне. Настале су крваве борбе. Уз подршку два артиљеријска пука и једног пука гардијских минобацача Црвене армије, тј. „каћуша“ и једног батаљона црвеноармејаца из 236. дивизије, развиле су се огорчене борбе често прса у прса, док најзад Рума, коју је непријатељ јако утврдио и претворио у упориште и стуб одбране на *Зеленој линији*, није ослобођена 27. октобра после више узастопних напада и јуриша. Било је потребно 16. дивизији да четири пута јуриша на Руму, да би је тек у четвртном јуришу ослободила, а нека

⁸ Љубивоје Пајовић, Душан Узелац, Милован Целебџић, *Сремски фронт 1944—1945*, БИГЗ, Београд 1979, стр. 33.

места на десном крилу борбеног распореда 12. корпуса, као што су Гргуревци, Јазак и Врдник, по два и више пута су прелазили из руке у руку.⁹

Ослобођење Сремске Митровице

По ослобођењу Руме 27. октобра јединице 12. корпуса су продужиле с наступањем према Сремској Митровици, уводећи у борбу и 6. пролетерску дивизију (командант пуковник Боко Јованић, политички комесар Никица Пеиновић). Сремску Митровицу и Велике Радинце непријатељ је претворио у врло јаку и брањена упоришта, која су представљала основу његове одбране на следећем — трећем — одбрамбеном положају тзв. *Жуте линије*.

Немачка Борбена група „Линденблат“, јачине једног ојачаног пука, бранила је Сремску Митровицу, док је Борбена група „Цимерман“, такође исте јачине, имала задатак да се упорно брани на ширем простору Великих Радинаца. За одбрану *Жуте линије* дивизија „Бетхер“ имала је на располагању око три пука артиљерије и око 60 јуришних топова (самохотки) и тенкова, док јединице НОВЈ и Црвене армије нису имале ниједан тенк, ниједну самохотку. То је било велико преимућство непријатеља, које ће он касније добро користити у борби за следећи одбрамбени положај.¹⁰

Општи напад на Сремску Митровицу требало је да почне 27. октобра 1944. у 21 час (уз снажну подшку јаке артиљеријске групе Црвене армије) с циљем да се то место ослободи и што брже избије на линију Илок — Шид — Сремска Рача. Међутим, то није било лако. Непријатељ је на *Жутој линији* и делу *Зелене линије* имао око 30 000 добро наоружаних војника и јаку артиљерију, тенкове и самоходна оруђа. Због тога су се приметиле тешке и крваве шестодневне борбе.

Отежавајућа околност за дејства јединица 12. ударног корпуса НОВЈ била је и та што се није располагало тачним обавештајним подацима о немачким одбрамбеним положајима и снагама које су те положаје браниле. Штаб 3. батаљона 5. козарске крајишке бригаде 11. НОУ дивизије нашао се тако, на пример, у окружењу у Сремској Митровици, па се бомбама и борбом прса у прса пробио из окружења према Фрушкој гори, где су га прихватиле војвођанске јединице. У сумрак 28. октобра рањен је и командант те бригаде мајор Душан Егић, док је политички комесар бригаде Јово Мишљеновић Поп погинуо.

Штаб 1. пролетерског корпуса НОВЈ (који је уједно био и Штаб 1. армијске групе НОВЈ), увиђајући неповољан развој догађаја на фронту, тог дана, 28. октобра, наредио је Штабу 12. корпуса да се од 6. пролетерске и 21. дивизије (која је упућена на фронт) формира Оперативна група под командом Штаба 6. пролетерске дивизије, док је Штаб 12. корпуса 29/30. октобра приступио прегруписивању јединица, пошто сви дотадашњи напади нису дали жељене резултате.

⁹ Зборник НОР, том I, књ. 8, док. бр. 220 и 227.

¹⁰ А-ВИИ, Фонд, НАВ-Т-315, р. 1300, с. 961-3.

Тридесетог октобра је и 36. дивизија ушла у састав Оперативне групе, па су сада под командом Штаба 6. пролетерске дивизије, поред његове матичне 6. дивизије, биле и 21. и 36. дивизија.

Развиле су се даноноћне тешке борбе. Нарочито је велике губитке имала 2. личка (пролетерска) бригада у борбама за Велике Радинце, када је скоро сваки друти борац испао из строја од 2 000, колико их се налазило у бригади.

Шеснаеста дивизија, пошто је сменила 11. дивизију, прешла је у напад на Сремску Митровицу 30. октобра у 21 час. Смењивали су се јуриши за јуришом, али су немачке јединице и даље чврсто држале ово своје упориште. Штаб 12. корпуса је одлучио да 21. дивизија смени 16. дивизију и да она, одморна и попуњена, нападне Сремску Митровицу у сумрак 31. октобра и ослободи је. Међутим, кад се сазнало за ову одлуку Штаба 12. корпуса, Штаб 16. дивизије, не чекајући никакво друго наређење, прешао је самоиницијативно с две бригаде (1. и 4) у последњи јуриш на Сремску Митровицу у сумрак 31. октобра. Борци и руководиоци — сви у првој борбеној линији — јурнули су у ровове. Целу ноћ су се водиле тешке борбе — сутрадан, 1. новембра око подне, Сремска Митровица је ослобођена. То је била једна од највећих победа 16. дивизије у народноослободилачком рату. Ослобођењем Митровице отворен је пут осталим јединицама 12. корпуса за надирање према западу, тј. према одбрамбеном положају који су Немци називали „Црном линијом.“

Тог истог дана, 1. новембра, јединице 36. дивизије су ослободиле Шуљам и Бешеново, док је 6. пролетерска дивизија ослободила Велике Радинце.¹¹

У Ратном дневнику Команде Југоистока за 1. новембар 1944. било је забележено и ово:

„У међуречју Саве и Дунава непријатељ се устремио према централном и левом одсеку *Црне линије*. Има разлога за претпоставку да су Руси овај сектор фронта препустили Титовим бандама, којима пружају помоћ једино у артиљерији.“¹²

Првог новембра се налазила на сремском фронту развијена Оперативна група са 6, 21. и 36. дивизијом, 11. и 16. дивизија 12. корпуса су се налазиле у резерви, док је Сремска оперативна зона расформирана ради уласка њене три бригаде (7, 8. и 9) у састав 3. војвођанске дивизије, која се тада формирала (касније је она преименована у 51. НОУ дивизију). На фронту је 1. новембра у поподневним часовима било релативно мирно, па је извршено прегруписавање јединица, а већ сутрадан, 2. новембра, на сремском фронту поново су се распламсале борбе, нарочито на јужном крилу Оперативне групе, тј. на одсеку фронта на коме је нападала 21. дивизија. Две бригаде 21. дивизије покушавале су да пребу Генерални канал, али је немачка Борбена група „Линденблат“ грчевито одбијала нападе 2. пролетерске и

¹¹ Зборник НОР, том I, књ. 8, док. бр. 221, 224, 225, 229, 232, 233, 236, 239, 247 и књ. 10, док. бр. 3 и 6.

¹² Исто, том XII, књ. 4, стр. 1007.

4. српске бригаде 21. дивизије у свим њиховим покушајима, који су се завршавали испред Канала неуспелим јуришима.

Трећег новембра у 19 часова прешло се поново у општи напад на целом фронту.

Немачки противнапад код Манђелоса

Сада је на десном крилу била ојачана 6. пролетерска дивизија, у центру 36, а на левом крилу 21. дивизија (командант пуковник Милоје Милојевић, политички комесар потпуковник Младен Марин Млађо). Четири дана су се водиле тешке борбе, али у њима јединице Оперативне групе нису постигле неке нарочите успехе у фронталним дејствима. Одлучено је да се 5. новембра у преподневним часовима пређе у обухватни напад, али и тада непријатељ је у својим рукама задржао положаје на линији Илок — Љуба — Ердевик — Бингула, тј. на северном делу *Црвене линије*, и од Старог Дивоша, преко Чалме, Манђелошког потока и Генералним каналом до Саве, тј. на јужном делу *Црне линије*.

Додуше, у тим дејствима ослобођени су Нештин, Визић, Бишпа и Стара Бингула, тј. места која су се налазила на северном делу *Црне линије*, чиме је откривен њен северни бок, што је створило предуслове за напад на десно крило 118. ловачке дивизије (у саставу немачког 68. армијског корпуса), која је преузела положаје 2. новембра од Дунава до Саве, после расформирања Дивизије „Бетхер“.

Због снажног притиска јединица 12. корпуса, немачка Команда 2. оклопне армије известила је 3. новембра 1944. Команду Југоистока о пројекту операције „Борац до краја“ („Draufgänger“), чији је циљ био да се снажним противнападом одбаце јединице НОВЈ на исток и створе повољни услови за извлачење немачких јединица на следећи одбрамбени положај. Команда Југоистока је одобрила то повлачење под условом да се да гаранција да ће се задржати *Црвена линија* на потезу од Мартинаца, преко Ердевика и Љубе до Илока.

За ову операцију биле су привремено формиране две немачке јаке мотомеханизоване групе: „Хагедорн“ и „Варвик“ — укућине јачине једног ојачаног пука пешадије, 25 самоходних оруђа и 12 тенкова.

Седмог новембра пред зору обе борбене групе прешле су из рејона Чалме у силовит и изненадан напад, тј. оног дана када су јединице 12. корпуса организовале у Сремској Митровици прославу 27. годишњице октобарске револуције с војном парадом. Напад је извршен на положаје 3. личке и 5. српске бригаде и изазвао је велику панику, па су Немци без великог отпора заузели Манђелос и угрозили са севера Сремску Митровицу. У противакцију је ступила совјетска авијација и артиљерија те је напад до 11 часова заустављен. Шеснаеста дивизија је тада из покрета, тј. с војне параде у Сремској Митровици ступила у борбу. Борбе су трајале до 9. новембра, тј. док се немачке јединице нису повукле на *Црвену линију*, на којој је сада била организована јака одбрана са шест немачких борбених група у првој линији од Саве до Дунава. Увођењем у борбу 16. дивизије фронт је ста-

билизован, а Манђелос коначно ослобођен 8. новембра. Такође, у току 8. и 9. новембра, ослобођено је и више других места које су немачке јединице напустиле у свом повлачењу.¹³

На сремском фронту је сада настао извештан предах, који је искоришћен за обострано прегруписавање снага. Дванаести корпус је почео 9/10. новембра са извлачењем својих јединица — 16. и 36. дивизије преко Дунава у Бачку у циљу потуне, сређивања и одмора, као и преоружања с оружјем добијеним од Црвене армије и припреме за даља дејства. За релативно кратко време ове две дивизије и 51. дивизија попуњене су тако да им је бројно стање износило по око 10 000 бораца у свакој дивизији. Фронт у Срему преузео је Штаб 1. пролетерског корпуса НОВЈ с три дивизије: 6. пролетерском на десном крилу, 11. дивизијом у центру и 21. дивизијом на левом крилу. На фронту је наступило извесно затишје. Време је коришћено за одмор и припрему људства за предстојеће операције.

Децембарска офанзива¹⁴

Људство је било преморено вишемесечним борбама такорећи без одмора и слабо одевена, а прохладни и кишовити дани на сремском фронту су само отежавали општу ситуацију. У извештају Штаба 6. пролетерске дивизије од 12. новембра 1944. Штабу 1. пролетерског корпуса, овако је, између осталог, та ситуација описана:

„Цијела VI дивизија и главнина XXI дивизије су на отвореном пољу, без крова над главом. Људство слабо обучено. Код XXI има случајева умирања од студени. Код VI је још горе.

Настојаћемо да непријатеља збацимо с ове линије, а тиме би јединице могле да се смјесте у куће. Уколико га не збацимо, мораћемо оставити мале снаге према непријатељу, а главнину дивизије повући у села.“

Немачку 118. ловачку дивизију (хетерогеног састава*), чије је бројно стање износило близу 30 000 војника, није лако збацити с ложаја, па су борци 1. пролетерског корпуса из све три дивизије на фронту остали углавном у рововима пуним воде.

Врховни командант НОВ и ПОЈ маршал Тито се на састанку одржаном с маршалом Фјодором Ивановичем Толбухином, командантом 3. украјинског фронта, од 17. до 20. новембра 1944. у Београду, договорио о заједничкој децембарској офанзиви 1. пролетерског корпуса НОВЈ и 68. стрељачког корпуса Црвене армије на сремском фронту.

План операције за децембарску офанзиву заједнички су разрадили штабови 1. пролетерског корпуса НОВЈ и 68. корпуса Црвене

¹³ А-ВИИ, Фонд, Нав-Т-315, р. 1300, с. 974-7, 978-80. *Зборник НОР*, том I, књ. 10, док. бр. 33—39, 44.

¹⁴ Милован Целебџић, н. д., стр. 34—38.

* 12. новембра Команда 68. армијског корпуса предала је команду над свим јединицама јужно од Драве Команди Корпусне групе „Киблер“, па је тако и 118. дивизија ушла у састав ове групе.

армије на челу с генерал-мајором Николајем Николајевичем Шкодуновичем.

Планом је било предвиђено да ојачани 68. корпус са својом 52. стрељачком дивизијом (командант генерал-мајор Леонид Михаилович Миљајев), 223. стрељачком дивизијом (командант пуковник Ахман Гајгмудинович Сагитов), 1. утврђеним рејоном, подржани са два артиљеријска пука и два гардијска минобацачка пука („каћуша“) и 2. бригадом бродова Дунавске ратне флотиле, пробије непријатељску одбрану на северном боку *Црвене линије* и да правцем Илок — Шаренград — Ловас — Вуковар, уз садејство 36. дивизије Главног штаба НОВ и ПО Војводине, избије у рејон Осиека, чиме би се обезбедио јужни бок 3. украјинског фронта, који је дејствовао у то време северно од реке Драве у Мађарској.

Први пролетерски корпус НОВЈ имао је задатак да дејствује са четири своје дивизије (1. пролетерском, 5, 11. и 21. дивизијом) фронтално, с тежиштем на главном правцу напада Ердевик — Шида — Винковци — Баково — Нашице. Због тога су извршена и одговарајућа прегруписивања: 6. пролетерска дивизија је извучена с фронта и упућена у Београд ради преоружања и попуње, а на њено место је крајем новембра доведена одморна, попуњена (јачине око 12 000 бораца) и преоружана 1. пролетерска дивизија (командант пуковник Васо Јовановић, политички комесар Владимир Владо Шћекић), док је још једна исто таква дивизија 5. НОУ (крајишка) дивизија такође била спремна да сваког часа пође на фронт.

У позадини сремског фронта требало је да врше притисак јединице 6. ударног корпуса НОВЈ.

Офанзива јединица НОВЈ и Црвене армије почела је 3. децембра 1944. после снажне артиљеријске припреме. Једанаест бригада 1. пролетерског корпуса прешло је на јуриш на фронту ширине око 30 км, док су три пука Црвене армије нападала у правцу Илока.

Борбе су биле изванредно тешке и крваве. Првог дана офанзиве јединице 1. пролетерског и 68. корпуса биле су приковане испред немачких одбрамбених положаја на *Црвеној линији*.

У сагласности штабова 1. пролетерског и 68. корпуса извршен је југословенско-совјетски десант између Опатовца и Мохова, у чијем су се саставу налазили 3. војвођанска бригада 36. НОУ дивизија и 305. самостални батаљон морнаричке пешадије и 2. ешелон десанта 1. гардијског утврђеног рејона Црвене армије. Поред тога, један мали одред од 52 црвеноармејца, од којих је 4. децембра погинуло 26, рањено 19 а остало неповређено само 7 бораца, искрцало се на пристаништу у Илоку.

Искрцавање ових снага у позадини непријатеља унело је пометњу у његове редове. Фронт на *Црвеној линији* се распадао, и немачке јединице су се морале повлачити на следеће положаје, тзв. *Нибелуншку линију* (положаје), која је била најутврђенији немачки одбрамбени положај на сремском фронту, с рововима у два реда, протежући се од Босута до Дунава. Главна одбрамбена линија протезала се од Адашеваца, преко Шида на Мохово, док се други одбрамбени положај налазио на линији Батровци — Илинци — Товарник — Ловас — Опа-

товац. Оба одбрамбена положаја била су местимично повезана преградним положајима. Немачка Врховна команда и Команда Југоистока захтевале су од Корпусне групе „Киблер“ да се овај положај брани по сваку цену. Међутим, у силовитим налетима јединица НОВЈ и Црвене армије и ови су положаји пробијени до 9. децембра 1944. Сада су се 68. корпус Црвене армије с две дивизије у првом борбеном ешелону и 1. пролетерски корпус НОВЈ с три дивизије (1. пролетерском на десном крилу, 11. дивизијом у центру и 21. дивизијом на левом крилу) нашли пред последњим и седмим по реду немачким одбрамбеним положајем у Срему — Зеленом линијом, која се протезала од Сотина, преко Оролика до Отока. Противник је био решен да се бори на живот и смрт, јер би пробијањем ових одбрамбених положаја пут према Осijekу, Вуковару и Винковцима био отворен. И овог пута штабови 1. пролетерског и 68. корпуса одлучили су се за још један десант у позадини непријатеља, тј. код Вуковара.

За пет дана огорчених борби на фронту пробоја се напредовало више од 40 км по дубини, уз овладавање два врло брањена непријатељева одбрамбена положаја: Црвене линије и Нибелунихких положаја, па је десант требало да обезбеди пробој Зелене линије, јединицама које су нападале с фронта.

У саставу десанта су се налазили 5. војвођанска бригада 36. НОУ дивизије и 305. батаљон морнаричке пешадије и 8. самостални артиљеријско-митраљески батаљон 1. гардијског утврђеног рејона Црвене армије. Десант је извршен ноћу 7/8. децембра. Немачка команда Корпусне групе „Киблер“, која је 12. новембра 1944. преузела команду над свим немачким и квинслишким јединицама у долини Дрине, на сремском фронту и до Драве, била је свесна учинка претходног десанта између Мохова и Опатовца, па је овом приликом убацила све расположиве резерве с фронта, као и новодоведене снаге из долине Дрине, и успела је, по цену великих и обостраних губитака, да Вуковарски мостобран ликвидира до 10. децембра. Губици 5. бригаде су били велики: 161 погинулих, 20 несталих и 308 рањених бораца, док су совјетске јединице такође преполовљене — 527 војника и руководилаца је избачено из строја.

Борбе за Зелену линију трајале су несмањеном жестином с мањим прекидима до средине децембра. Користећи један мањи предах, немачка Команда Југоистока је 12. децембра расформирала Корпусну групу „Киблер“ односно њен штаб, па је команду над дотадашњим њеним јединицама преузео 34. армијски корпус с новим командантом генералом Хелмутом Фелмијем, дотадашњим командантом 68. армијског корпуса, разбијеним на батинском мостобрану у новембру 1944.

Последњи општи напад југословенских и совјетских јединица предузет је 14. децембра. У борбу је уведена и 5. НОУ (крајишка) дивизија (командант генерал-мајор Милутић Морача, политички комесар потпуковник Илија Матерић). Два пука Црвене армије и 9. бригада 1. пролетерског корпуса је поново прешло у напад, али се и овај поново сломио пред Зеленом линијом, па су 15. децембра сви напади обустављени.

У току тих 13 дана беспштедних борби ослобођено је 39 насељених места. У борбама је непријатељ имао тешке губитке. Само пред фронтом 1. пролетерског корпуса погинуло је 3 513 непријатељских војника, а заробљено 525. Корпус је имао 1 555 погинулих, 113 несталих и 3 968 рањених бораца, дакле једна цела дивизија је избачена из стоја. Међу погинулима налазила су се и два команданта бригаде. Сава Машковић, предратни комуниста и командант 8. црногорске НОУ бригаде, и Анте Миоч, шпански борац и командант 32. српске (мачванске) НОУ бригаде.

У споразуму с Врховним штабом НОВ и ПОЈ, Штаб 3. украјинског фронта је одлучио да уместо 68. корпуса на сремски фронт пребаци отечественофронтовску 1. бугарску армију (командант генерал-лајтнант Владимир Стојчев). Смена на фронту је извршена до 21. децембра 1944.

Истовремено и немачке јединице су извршиле смену својих већ прилично исцрпљених снага, па је уместо 118. дивизије, која је извучена у састав 2. оклопне армије у Мађарску, на сремски фронт уведена попуњена и одморна 117. ловачка дивизија у саставу 34. армијског корпуса.

У међувремену су се штабови 1. пролетерског ударног корпуса НОВЈ и отечественофронтовске 1. бугарске армије договорили о предстојећим заједничким дејствима и наставку офанзиве. Потребно је рећи и то да је 1. бугарској армији требало то да буде ватрено крштење на сремском фронту и да је на захтев маршала Фјодора Ивановића Толбухина, команданта 3. украјинског фронта Црвене армије, овој армији додељен најважнији део фронта, тј. од Дунава до Босута. Због тога је командант 1. пролетерског ударног корпуса НОВЈ генерал-лајтнант Пеко Далчевић изразио своје незадовољство и ишао на разговор код врховног команданта НОВ и ПОЈ маршала Тита, али је ипак остало по Толбухиновој жељи. Међутим, развој догађаја ће показати да је 1. пролетерски корпус, иако се налазио на помоћном правцу, примио на себе главни терет борби, док су бугарске јединице практично тапкале у месту.

Двадесет другог децембра 1944. у 8.50 часова поново се заталасало сремски фронт. На јуриш су прешле две дивизије 1. бугарске армије од Сотина до Оролика и три дивизије 1. пролетерског корпуса с тежиштем напада према Привлаци и Отоку. Та места су нападале 5. и 21. дивизија, док се 11. дивизија налазила између бугарских дивизија и ове две дивизије НОВЈ.

Терет борби су на себе примиле 5. и 21. дивизија, јер су се бугарске јединице бориле слабо и неангажовано, иако су биле на главном правцу напада. Слично је било и с дејствима 11. дивизије, која је већ била преморена у вишемесечним тешким и непрекидним борбама у централној Босни, западној Србији, за Београд и на сремском фронту. У тим насталим борбама 5. дивизија је имала 315 погинулих, 1078 рањених, 118 несталих, док је 21. дивизија имала 184 погинула, 536 рањених и 86 контузованих. У непријатељским редовима било је избачено из строја око 2500 војника.

Напад 1. бугарске армије подржавала су два совјетска артиљеријска пука, два дивизиона гардијских минобацача „каћуша“, Пратећи обалски одред Дунавске ратне флотиле и њена 2. бригада речних бродова. Међутим, и поред тога бугарске јединице нису постигле неки значајнији успех. Додуше, треба истачи да је Јуришна чета 29. пука 3. бугарске дивизије, састављена од комуниста и партизана, успела да пробије одбрану непријатеља у рејону Грабова и на бајонет, прса у прса, заузме то место, које је непријатељ до тада чврсто држао. У противнападу непријатељ је јачим онагама успео да до последњег човека уништи ову храбру чету. Због тога што су се на осталом делу фронта бугарске јединице бориле неангажовано целокупан терет борби примиле су поменуте две дивизије 1. пролетерског корпуса (5. и 21. дивизија), против којих је непријатељ концентрисао своје главне снаге. Због таквог односа бугарских јединица на фронту, непријатељ је с два пука и уз подршку тенкова напао 3. бугарску дивизију, пробио њене положаје испред Сотина и угрозио Опатовац. Захваљујући дејствима Дивизиона оклопних чамаца совјетске 2. бригаде речних бродова, овај немачки противнапад је одбијен, па су Бугари у противнападу успели да консолидују своје положаје.

После ових последњих борби, које су трајале до 27. децембра, донесена је одлука о повлачењу 1. бугарске армије на фронт северно од Драве, док је 1. пролетерски корпус преузео цео фронт у Срему. Тако су се завршила дејства бугарских јединица на сремском фронту, у којима су имали око 1 000 погинулих и рањених војника.

Првог јануара 1945. Тито је донео одлуку о формирању првих армија: 1, 2. и 3. армије НОВЈ, па је тако 1. пролетерски корпус са 5 дивизија и једном коњичком бригадом, у ствари, преименован у 1. армију НОВЈ. Настало је релативно затишје.¹⁵

Немачки противнапад код Отока¹⁶

После извршене смене и прегруписивања на сремском фронту распоред 1. армије НОВЈ почетком 1945. био је следећи (здесна на лево): 5. дивизија држала је део фронта на одсеку Сотин — Грабово; 1. пролетерска дивизија сменила је бугарске јединице на одсеку Грабово — Оролик; 11. дивизија је извучена у резерву, док је 21. дивизија држала фронт, у ствари босутски мостобран, тј. део фронта од реке Босута, па испред Привлаке и Отока према Босутским шумама; 1. коњичка бригада била је размештена у селу Адашевцима са задатком да повремено извиђа Босутске шуме, а 6. пролетерска дивизија се налазила на полуни и преоруђању у Београду.

Немачка Команда 34. армијског корпуса је, пак, крајем децембра 1944. планирала, уз сагласност с Командом Југоистока, да предузме извесне нападне операције како би поново овладала *Нибелуншким*

¹⁵ Јосип Броз Тито, *Сабрана дјела*, том 25, стр. 174—8.

¹⁶ М. Целебџић, н. д., стр. 39 и 40.

положајима, који су гарантовали чврстину обезбеђења саобраћајних комуникација у позадини сремског фронта. У вези с тим је привукла знатне снаге северно од Брчког, преко Саве. Пред зору 3. јануара 1945. изненада је напала 21. дивизију с две врло јаке борбене групе, укупне јачине око 10 000 војника, што је било скоро двоструко више од бројног стања 21. дивизије. Тај изненадан и неочекивани напад, изведен преко Босутских шума у позадину 21. дивизије, растројио је неке јединице дивизије тако да је интервенисао и врховни командант НОВ и ПОЈ маршал Тито убрзаним слањем 6. пролетерске дивизије на фронт, чије је бројно стање тада износило око 12 000 бораца (у оперативним јединицама), потпуно наоружаних совјетским оружјем, дакле скоро 5 пута више него што је било бројно стање дивизије када је отпочела борба за ослобођење Србије у августу 1944.

У врло тешким четвородневним борбама јединица 21. дивизије (које нису биле разбијене), 6. пролетерске и ојачања које је Штаб 1. армије упутио из 1. пролетерске и 11. дивизије напад непријатеља је заустављен. Непријатељске јединице су одбачене с Босућа, али су ипак задржале у својим рукама Комлетинце. Двадесет прва дивизија имала је 182 погинула, 308 рањених и 315 несталих бораца и изгубила је већи део тешког наоружања од чега 15 противтенковских топова. Због тога је Тито сменио Штаб 21. дивизије и за новог команданта поставио Владу Бајића, дотадашњег команданта 3. крајишке (пролетерске) бригаде, а за политичког комесара Мирка Јовановића, дотадашњег политичког комесара 1. пролетерске бригаде.

Штаб немачког 34. армијског корпуса увео је на одсеку против напада нову и одморну 41. пешадијску дивизију.

Штаб 1. пролетерског корпуса извукао је 11. и 21. дивизију у резерву, док су фронт сада држале 5, 1. и 6. пролетерска дивизија са око 40 000 војника.

У међувремену је и немачка Команда 34. армијског корпуса извршила прегруписавање својих јединица, уводећи на фронт релативно свежу 41. пешадијску дивизију и једну борбену групу јачине пука.

Немачка офанзива „Зимска олуја”¹⁷

Из ових четвородневних борби с непријатељем, који се у позадину 21. дивизије инфилтрирао с тенковима и самоходним оруђима, штабови НОВЈ су извукли одређена искуства и предузели су мере за појачани политички рад и обуку у противтенковској борби.

Међутим, због слабе обавештајне службе нису уочене припреме за једну већу непријатељеву операцију на сремском фронту, која се брижљиво припремала, јер је овај противнапад био само део немачког плана да се овлада већ поменутиим *Нибелуншким положајима*. Ситуација на фронту се регистровала код штабова НОВЈ као стање без офанзивних намера непријатеља, а то је била и овог пута кобна грешка.

¹⁷ Исто, стр. 40—44.

Сутрадан, 17. јануара, непријатељ је у зору прешао у офанзиву крупних размера. Он је неприметно довео целу 7. СС брдску добровољачку дивизију „Принц Еуген“ из североисточне Босне и с фронта према Босуту и увео је у напад на свом левом крилу кроз међупросторе борбеног распореда 117. ловачке дивизије. С три дивизије у нападу: 7. СС, 117. ловачком и 41. пешадијском дивизијом, уз снажну подршку тенкова и артељерије, непријатељ је довео у тешку ситуацију јединице на фронту 1. армије НОВЈ. Врховни командант је био у жижи догађаја и кратким радиограмима, упућиваним Штабу 1. армије, усмеравао је њена дејства, а крилним армијама: 3. армији на десном и 2. армији на левом крилу издао је директиве како би активним дејствима олакшале одбрану 1. армији на сремском фронту и тиме на себе привукле део непријатељевих снага, а посебно резерви.

У овај офанзиву, коју је немачки окупатор шифровано назвао „Зимска олуја“ („Wintergewitter“), непријатељ није успео да двоструким обухватом (у виду његових омиљених тзв. „клешта“) опколи и уништи било коју јединицу 1. армије. Дивизије и бригаде су се само „повијале“, а борци су се јуначки борили. Штаб 1. армије у борбу је убацио и обе своје дивизије које су се налазиле у резерви, док је Тито на фронт убрзано послао 2. пролетерску дивизију, која је требало да ступи у дејство на десном крилу борбеног распореда 1. армије. За два дана огорчених борби немачке јединице су успеле да избију чак у Шид. Прва пролетерска дивизија водила је једну од својих најтежих битака, изгубивши у току 17. и 18. јануара 234 погинула борца, 648 рањених, док је у први мах нестало 1 638 бораца, али су се они после неколико дана већим делом вратили у своје јединице.

Деветнаестог јануара почели су да слабе непријатељски напади, док је Штаб 1. армије вршио припреме за противудар, који је почео 22. јануара преласком у општи напад свих шест дивизија на целом фронту после снажне артиљеријске припреме и уз учешће авијације, НОВЈ која је и у току дотадашњих борби снажно подржавала одбрану 1. армије НОВЈ.

Прва армија успела је за два дана борби да потисне немачке јединице до *Нибелуншких положаја*, које су Немци посели у току 19/20. јануара са 117. и 41. дивизијом, тј. под заштитом 7. СС дивизије. Даље се није могло. Јединице 1. армије НОВЈ биле су већ прилично изнурене, а претрпеле су, као и непријатељ, велике губитке. Даље извођење противудара обустављено је 24. јануара испред немачких положаја, који су се протезали линијом Мохова — Ловас — Товарник — Илинци — Апшевци и даље према Сави. Истог дана, 24. јануара, Штаб 1. армије издао је заповест за прелазак у активну одбрану. Цена седмодневних борби била је врло висока: погинуло је 1532 борца, рањено 4668, а нестало око 2233, али се један део вратио у јединице. Међу погинулима се налазио већи број четних и батаљонских руководилаца. Погинули су Вид Бодирожа, неустрашиви Крајишник и командант 4. крајишке НОУ бригаде. С пушкомитраљезом у руци стао је на чело своје бригаде и прешао и противјурши, али је пао изрешетан. Посмртно је проглашен за народног хероја. Посмртно су проглашени за народне хероје и Милан Зорић Гарача, командир 2. чете 2.

батаљона 3. крајишке (пролетерске) НОУ бригаде и њен легендарни јунак, као и Петар Ивановић Србијанац, и кројачки ученик, тада заменик политичког комесара 3. батаљона прослављене 2. пролетерске НОУ бригаде, који су такође пали тих дана. Погинуло је и много других знаних и незнаних хероја који су својим прсима штитили прилазе Београду.

Затишје на фронту

На новим положајима јединице 1. армије НОВЈ задржале су се све до пролећа 1945, када су прешле у пробој сремског фронта и наставиле своја победоносна дејства све до северозападних граница Југославије. У ствари, то је било релативно затишје, јер су јединице 1. армије предузимале непрекидно разне извиђачко-обавештајне акције и нападна дејства за побољшање својих положаја, нарочито на јужном боку армијског распореда. Тако су вођене борбе за Строшинце и Сољане и нека друга места. Од 24. јануара до 28. марта јединице 1. армије извеле су око 150 већих нападних акција. У тим дејствима непријатељ је имао око 2700 погинулих и рањених војника, док су губици 1. армије износили 1100 погинулих и рањених бораца и старешина.

Овај период је искоришћен да се изврше што потпуније припреме за пролећне офанзивне операције, тј. за пробој сремског фронта. Те припреме су биле разноврсне, а њихово извођење непрекидно и напорно, па су, поред оперативних јединица, у њих били укључени позадински органи, војнотериторијалне команде, народноослободилачки одбори свих степена, сви партијски комитети и партијске организације у Срему, као и све организације СКОЈ-а и Уједињеног савеза антифашистичке омладине Војводине, као и Јединственог народног ослободилачког фронта, пионири, организације Антифашистичког фронта жена и др. — једном речју, читаво становништво Срема, његове организације, установе и имовина.

Припреме за пролетњу офанзиву¹⁸

Припреме за пролетњу офанзиву јединица и установа 1. армије обухватале су војну и политичку обуку војника, старешина, команди и јединица, партијско-политичку делатност, наоружавање, преоружавање и реорганизацију јединица и установа по новим формацијама. Тако су стваране лакопокретне јединице да би могле одговорити својим задацима у завршној етапи рата. Најтеже је било у погледу муниције, јер су јединице 1. армије имале на располагању само један борбени комплет муниције, што је било довољно за пет дана борби у току извођења ратних операција. То је био и главни узрок великим губицима бораца и старешина у току пробоја сремског фронта.

¹⁸ Љ. Пајовић и др., н. д., стр. 227—246.

Тај напоран рад војске и позадине праћен је и врло живом културно-просветном и спортском делатношћу. Одржаване су бројне приредбе и спортска такмичења за борце и народ. То је уносило живост у свакидашњем раду и стварало високо борбено расположење код бораца за завршну и победоносну офанзиву.

У овом периоду значајна је и посета једног високог савезничког старешине — фелдмаршала Харолда Александера, врховног савезничког команданта на Средоземљу. Александер је после разговора с маршалом Титом од 21. до 24. фебруара 1945. посетио и јединице и штабове 1. армије на сремском фронту 25. и 26. фебруара. У Штаб 1. армије НОВЈ стигао је увече 25. фебруара, када му је приређена и свечана вечера. Одговарајући на здравицу генерал-лајтнанта Пека Далчевића, команданта 1. армије НОВЈ, фелдмаршал Александер је, по ред осталог, рекао:

„Ви сте пре три године устали на борбу онда када је ситуација била веома тамна и тешка за све нас. Када сам се искрцао у Италију с мојом победоносном армијом, тек тада сам могао увидети колику помоћ пружа наша војска општој савезничкој ствари. Студирао сам вашу историју у овом рату с највећим интересовањем. Сећам се свих ваших јуначких борби, а нарочито се сећам јуначке Козаре, која је херојски издржала борбу против непријатеља који је ишао да је уништи [...].

Тешки дани стоје иза нас. Велики дани су пред нама. Ускоро ћемо се спојити северно од Јадрана и тако, као прави ратни другови, победоносно завршити ову борбу.“¹⁹

Непосредно пред пролетњу офанзиву, Тито је у Београду сазвао 25. и 26. марта команданте армија** да би се на састанку утврдили задаци за завршне операције, на основу чега је Генералштаб Југословенске армије ** разрадио и издао 9. априла две основне директиве за дејства 1, 2, 3. и 4. армије, тј. у време кад се Тито већ налазио у Совјетском Савезу, где је боравио од 5. до 20. априла.²⁰

Осим тога, Врховни штаб НОВ и ПОЈ односно Генералштаб ЈА предузели су од краја јануара 1945. до почетка офанзиве читав низ мера да би се 1. армија и бројно ојачала за предстојећа дејства. Тако је, на пример, средином јануара пребачен из Македоније у источни Срем 15. ударни корпус НОВЈ с две дивизије (42. и 48. дивизијом) и пред офанзиву је додељен 1. армији. Крајем марта из Совјетског Савеза пребачена је на сремски фронт и новоформирана 2. тенковска бригада; тада је и она ушла у састав 1. армије. Осим тога, врховни командант ЈА маршал Тито ојачао је 1. армију са још три дивизије из састава 2. армије: 2. пролетерском, 17. источнобосанском и 22. срп-

¹⁹ Исто, стр. 246—250.

* Крајем фебруара и почетком марта Тито се такође састао с командантима армија и тада их је представио и фелдмаршалу Александеру.

** Првог марта 1945. врховни командант НОВ и ПОЈ маршал Тито преименовао је народноослободилачку војску Југославије у Југословенску армију, а Врховни штаб НОВ и ПОЈ — Генералштаб ЈА.

²⁰ Јосип Броз Тито, н. д., том 27 (прилози).

ском дивизијом. На тај начин 1. армија је пред почетак пробоја стратегијског фронта у Срему имала у свом саставу 10 дивизија, од којих су формиране две оперативне групе: Северна и Јужна група дивизија.

У саставу Северне групе дивизија од Дунава према Босуту налазиле су се 1. пролетерска, 21, 48, 42. и 22. дивизија.

У саставу Јужне оперативне групе дивизија налазило се пет дивизија, груписаних у две групе: Сремску (или, како је називана, Босутску) и Босанску.

У саставу Сремске (Босутске) групе су се налазиле, од реке Босута према Сави, 6. пролетерска и 11. крајишка дивизија.

Босанску групу дивизија у североисточној Босни чиниле су 2. пролетерска, 5. и 17. дивизија, ојачане једним батаљоном из 2. тенковске бригаде.

Дејства 1. армије су била синхронизована с дејствима 3. армије на дравском фронту (северна групација) и 2. армијом у источној Босни (јужна групација).

Трећа армија је имала задатак да по преласку у офанзиву форсира реку Драву код Валпова и пресече комуникацију Нашице — Осиек с главним снагама, а с помоћним да дејствује према Осиеку. По пресецању поменуће комуникације, 3. армија је требало, зависно од ситуације, да садејствује 1. армији нападним дејствима у позадину сремског фронта и у уништењу непријатеља у рејону Винковаца или, пак, да по пресецању комуникације Нашице — Осиек наступа општим правцем Нашице — Вировитица — Подравска Слатина — Вараждин.

Задатак 2. армије био је да обезбеди јужни бок 1. армије дејствујући офанзивно према долини реке Босне, уз садејство Сарајевске оперативне групе корпуса (2, 3. и 5. корпус). На тај начин био би олакшан напад 1. армије, чији је задатак, после пробоја сремске оперативне зоне, био да наступа општим правцем Винковци — Славонски Брод — Загреб, док би 2. армија, по овладавању с непријатељским упориштима у долини Босне, наступала у правцу Бања Луке, Карловца и Загреба.

Немачка Команда Југоистока и Команда 34. армијског корпуса, коме је била поверена одбрана од Драве до Саве (а тиме и сремске утврђене зоне), биле су свесне да им у пролеће предстоје тешке одбрамбене борбе, па су у том смислу предузеле одговарајуће мере, посебно на сремском фронту. Тако су после заузимања *Нибелуншких положаја* 20. јануара 1945. у операцији „Зимска олуја“ продужили с даљом њиховом изградњом, чије је фортификацијско уређење трајало све до дана пробоја сремског фронта. Ови положаји протезали су се предњим крајем од Дунава код Мохова, па преко Ловаса, Товарника и Илинаца до Градине на Босуту и даље јужно од Босута с утврђеним упориштима на линији Батровци — Липовци. Инжењеријско уређење главног положаја састојало се од три до четири реда ровова с бункерима изграђеним од дрвета и земље, бетонских елемената или од армираног бетона. Били су такође изграђени противтенковски ровови, а испред њих биле су постављене разне препреке — жичане, минско-експлозивне и стубови.

Сва села и салаши су били утврђивани и припремани за кружну одбрану, као и артиљеријски положаји. На сличан начин су били изграђени и положаји дивизијских резерви на линији Опатовац — Илача — Нијемци — Подграђе.

Наредни одбрамбени положај се налазио на линији Сотин — Берак — Оролик — Комлетинци — Спачванске шуме, и називао се, као што је раније поменуто — *Зеленом линијом*. Он је такође утврђиван на сличан начин као и главни положај — *Нибелунишка линија*, а имао је и своју дубину све до линије Вуковар — Стари и Нови Јанковци — Привлака — Оток — Спачванске шуме.

Поред ових положаја у зони одбране 34. армијског корпуса била су уређена још два одбрамбена појаса: винковачки и Ђаковачки положаји.

Процењује се да је у читавој дубини сремске оперативне зоне било ископано на хиљаде километара разних ровова, неколико стотина километара разних препрека и „лосејано“ на стотине хиљада противтенковских и противпешадијских мина. Према томе, може се претпоставити шта је све на путу пробоја очекивало борце 1. армије ЈА.

Немци су такође извршили и прегруписавање својих јединица, па је са сремског фронта извучена 117. ловачка дивизија и пребачена у Мађарску, док су фронт сада држале ојачане немачке 41. и 22. пешадијска (гренадирска) дивизија и 12. усташко-домобранска дивизија с ојачањима.

Офанзива је почела²¹

Друга армија прешла је у напад на правцу Грачаница — Добој 5. априла у 5 часова. Сремска група 4. априла, а Босанска група 6. априла 1945, док су јединице Северне оперативне групе 1. армије још увек мировале у очекивању преласка у пробој.

Босутска (сремска) група дивизија водила је до 11. априла врло тешке борбе, јужно од реке Босута према реци Сави. Неке јединице су тада имале велике губитке. Тако се, на пример, 5. крајишка (козарска) бригада 11. дивизије нашла у окружењу 5. априла код села Сољана и из обруча се пробијала бомбама и борбом прса у прса. Пробијајући се, практично, преко брисаног простора, бригада је имала 80 погинулих и 150 рањених. Међу погинулим налазило се и више командира и политичких комесара: Васо Кајтус, Срђо Балабан, Милорад Вукмировић, Мирко Тубић, Драган Бурђевић, Милан Шљоковица, Мишо Перовић, Душан Срдић и др. — сви јунаци-Козарчани, који су се у строју ове прослављене крајишке јединице налазили од њеног формирања 1942. Ни губици у другој дивизији ове Босутске групе — 6. пролетерској дивизији „Никола Тесла“ — нису били мањи. Тако су се у борбама вођеним 7. априла код Врбање између 73 погинула налазили Личани Љубомир Медиди Брзица, командант 3. личке (пролетерске) бригаде, и Илија Палија, командант Артиљеријске бригаде 6. пролетерске дивизије. Тих дана, као и раније, Личани, Крајишници и

²¹ Љ. Пајовић и др., н. д., стр. 328—370.

Србијанци (који су представљали око 80% борачког састава ове две поменуте дивизије) борили су се „као лавови“. Искуство једних, младост других и воља за победом над мрским окупатором — били су јачи од непријатеља.

До 11. априла Босутска група дивизија избила је на линију Врбања — Посавски Подгајци, ослобађајући при томе већи број насељених места, као Сољане, Дреновце, Буриће, Гуњу и др. Босанска група дивизија прешла је после извршеног прикупљања у североисточној Босни, у напад 6. априла 1945. у правцу Брчког. Непријатељ се у рејону тог места жилаво бранио и његов отпор је коначно сломљен 7. априла када је 5 бригада ове групе прешло у ноћни и последњи напад — после једночасовне борбе Брчко је у 21 час ослобођено сламањем отпора делова немачке 22. дивизије, који су представљали костур одбране. У току ноћи 7/8. априла заробљена је скоро цела 3. брдска бригада с око 1000 домобрана и 700 четника и усташких милиционера. Мост преко Саве јединице Босанске групе дивизија ипак нису успеле да заузму, јер га је непријатељ порушио, па је сада с леве обале реке бранио прелажење јединица Југословенске армије и успостављање мостобрана. То је створило нове тешкоће за Босанску групу дивизија. Средстава за форсирање реке није било довољно, па се продужило с дејствима узводно ка Орашју и Босанском Шамцу, како би се потражило погодно „место за прелаз Саве“. О томе је Командант 1. армије генерал-лајтнант Пеко Дагчевић, који је лично командовао овом групом, обавестио 9. априла Генералштаб ЈА и предложио је да се не прелази у пробој сремског фронта док Босанска група дивизија не пређе Саву, а 3. армија Драву. Тако је дошло до одлагања пробоја на делу Северне оперативне групе дивизија. Тај предлог је Генералштаб усвојио, самтрајући да општи напад треба да отпочне најкасније 10. априла. За то време 2. пролетерска дивизија, дејствујући узводно, успела је да 9. априла ослободи Орашје, а 11. априла и Босански Шамац.

Форсирање Саве је ипак извршено код Гуње у току 10/11. априла 1945. и поред тешкоћа које су настале, јер је дошло до квара тешког шлепа за пребацивање тенкова, а каснило се и с пристизањем осталих шлепова и моторних скела, као и 15 гумених чамаца с понтонским материјалом. После форсирања реке у току 11. априла успостављен је и учвршћен шири мостобран код овог места. Тада се продужило с надирањем према Жупањи, када је успостављена веза с јединицама Босутске групе дивизија. Тиме су обе групе: Босутска (сремска) и Босанска обједињене као Јужна група дивизија 1. армије под непосредном командом генерала Пека Дагчевића.

За то време док је Јужна оперативна група дивизија завршавала своје седмодневне и тешке борбе, припреме за пробој сремске утврђене зоне на фронту пробоја Северне оперативне групе дивизија 1. армије биле су завршене. У ствари, пробој фронта је одлаган три пута. Прво је требало да се пређе у пробој 8, 10, а затим 11. априла, али је сва три пута то одложено због развоја ситуације код Брчког и закашњавања форсирања реке Саве од стране јединица Босанске групе дивизија.

Рецимо и то да је и немачка Команда 34. армијског корпуса имала намеру да такође извуче своје јединице из сремског „депа“, јер су се у то време јединице Црвене армије налазиле под Бечом. Међутим, и они су одлагали датум извлачења, па је пробој фронта уследио када непријатељеве намере нису биле спроведене, јер су јединице на сремском фронту задржане да би се обезбедило извлачење немачких јединица од Сарајева долином реке Босне на север према Славонском Броду и Загребу.

Најзад је пала одлука да се пробој фронта изврши 12. априла 1945. на десном крилу армијског распореда, на делу од десне обале Дунава до Трунићевог салаша, уз претходни десант у непријатељској позадини. Укупна ширина одсека за пробој износила је око 6 километара, док је тежиште пробоја било на левом крилу, на потесу од Средњег потеса до Трунићевог салаша, ширине око 3 километра. За удар на главном правцу су биле одређене три дивизија (1. пролетерска, 21. и 48. дивизија) и 2. тенковска бригада (без једног батаљона), на помоћном две дивизије: 42. и 22. дивизија (шема 2).

Главну ударну снагу на изабраном правцу главног удара 1. армије чиниле су 3. крајишка (пролетерска) и 13. пролетерска бригада „Раде Кончар“ 1. пролетерске дивизије и 4. и 31. српска бригада 21. дивизије.

За десант у рејону Сабадошевог салаша, у позадини немачке одбране, одређена је 5. српска бригада 21. дивизије. Превожење њених батаљона из рејона Букина и Бачког Новог Села до места десанта извршено је ратним бродовима Дунавске ратне флотиле Црвене армије. У ноћи 11/12. априла бригада се искрцала у непријатељеву позадину уз ватрену подршку совјетских ратних бродова. У јутарњим часовима већ је био успостављен мостобран ширине око 2, а дубине око 1,5 километар, што је унело пометњу код непријатеља. У преподневним часовима 12. априла сломио је отпор непријатеља у рејону Опатовца, који је ослобођен уз подршку совјетских ратних бродова „Азов“ и „Керч“.

Пробој сремског фронта²²

У међувремену је отпочео и дуго очекивани пробој фронта. У праскозорје 12. априла у 4.45 часова отпочела је снажна артиљеријска припрема из свих артиљеријских и минобацачких оруђа 1. армије ЈА. Предњи крај непријатељске одбране на одсеку пробоја, на потесу Средњи потес — Бановина, био је потпуно разорен. Такође је и друга линија ровова по дубини била преорана и обавијена димом и прашином. Од снажних експлозија земља је подрхтавала.

После 15 минута ураганске ватре, тачно у 5 часова 12. априла, јединице првог ешелона 1. армије прешле су на јуриш. Непријатељ-

²² Исто, главе XI и XII.

ски војници у првој линији ровова пружили су слаб отпор. Ошамућени и уплашени масовно су се предавали. Већ после 10 минута борбе прва линија ровова је била заузета.

За време док су вођене борбе за пробој фронта код Мохова, Опатовца, Ловаса, Товарника и Илинача, напад јединица 1. армије подржавале су ескадриле ловачких и бомбардерских пукова двеју југословенских авио-дивизија: 11. ваздухопловне ловачке и 42. ваздухопловне јуришне дивизије. Нападајући из ниског лета непријатеља, напад авијације у великој мери је паралисао непријатељску одбрану, а јединицама 1. армије олакшао извршење постављених задатака и обезбедио заштиту из ваздуха.

Увођењем у борбу 2. тенковске бригаде, користећи други налет авијације, напад јединица је добио пун замах.

Прва пролетерска дивизија, по извршеном пробоју, силовито је продужила с надирањем на запад, док је авијација у два налета са по 50 авиона нанела снажне ударе на задњи део непријатељског главног одбрамбеног положаја. Јединице 1. пролетерске дивизије до краја дана су ослободиле Мохово, Опатовца и Сотин, док се 5. српска бригада 21. дивизије прикупила у Опатовцу, пребациле се на леву обалу Дунава и извршиле марш према Вуковару. Прва пролетерска бригада у свом надирању продрла је у Вуковар и до 17,30 часова ослободила овај град, у коме је од 20. до 24. јуна 1920. одржан Други конгрес КПЈ (Вуковарски конгрес) у присуству 374 делегата из свих крајева земље, који су усвојили Програм и Статут Партије, а дотадашњи назив Социјалистичка радничка партија Југославије (комуниста) заменили називом: Комунистичка партија Југославије.

Двадесет прва дивизија је до краја дана после жестоких борби избила на линију Негославци — Свињаревци. У току борби кроз борбени распоред 21. дивизије убачена је 48. дивизија, која је у садејству с 42. дивизијом ослободила Товарник.

Четрдесет друга дивизија у току 12. априла водила је тешке и драматичне борбе. Поред Товарника, који је ослободила у садејству с 48. дивизијом, јединице 42. дивизије су ослободиле и Илинце.

Двадесет друга дивизија водила је врло тешке борбе на босутском мостобрану, где је њена 8. српска бригада била сабијена на уском простору. У међувремену 48. дивизија, после ослобођења Товарника, продужила је с надирањем на запад и ослободила Илачу и Шидске Бановце.

Тог дана, 12. априла, Јужна група дивизија 1. армије ослободила је Подгајце, а у току 12/13. априла и Врбању.

Тако је завршен први дан пробоја сремске утврђене зоне. Јединице 1. армије су избиле пред трећи немачки одбрамбени појас, који се протезао на линији Осижек — Тења — Корог — Тординци — Острово — Винковци — Босут — Жупања.

За то време и јединице 3. армије без артиљеријске припреме форсирале су 11/12. априла реку Драву са шест пешадијских бригада на шест места прелаза, ослобађајући Валпово — и друга места, док је на

помоћном правцу успешно форсиран Дунав, и у току 14. априла ослобођен је Осижек.

Тринаестог априла Северна група дивизија 1. армије, настављајући успешна дејства, ослободила је и Винковце, чиме су дејства на сремском фронту успешно завршена, док је Јужна група дивизија 1. армије у току 13/14. априла ослободила Жупању, Градиште и Церну, али, и поред тога, ова група (Јужна) није успела да одсече непријатеља у Срему.

Биланс борби од 3. до 13. априла био је следећи: 1. армија је имала 1713 погинулих, 5948 рањених и 53 нестала бораца и старешине, а непријатељ је имао око 9500 погинулих, око 3300 рањених и 5427 заробљених војника. Тако је завршено 175 дана тешких и непрекидних борби на сремском фронту. То је био фронт у правом смислу речи — фронт братства и јединства, јер су се на њему борили најбољи синови наше земље из свих крајева Југославије, али их је највише било из Србије. Тачан број погинулих и рањених још увек није установљен. Највероватније да се тај број креће од 7000 (што је доња граница) до 15000. Тито је у вези с губицима у Срему на Петом конгресу КПЈ рекао ово:

„Ми смо у тим завршним бојевима имали велике губитке. Ја ћу овдје навести само то да смо на сремском фронту за неколико мјесеци, а дјелимично касније и у Славонији, имали 70 000 рањеника.”²³

Ако се узме да је погинуо сваки пети борац, онда је то 14 000 бораца и старешина.

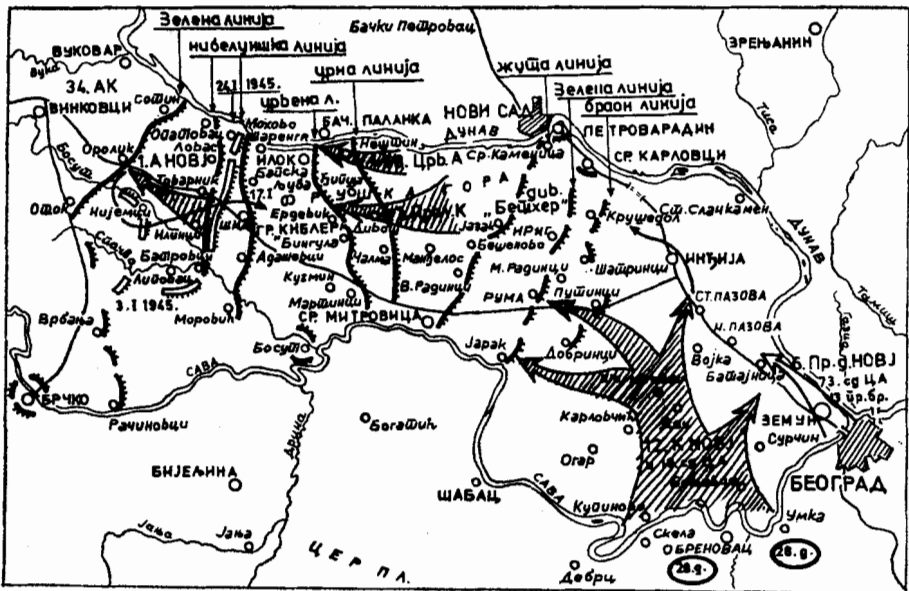
Завршавајући те борбе на сремском фронту, који је био једна велика ратна школа, и у којима су борци НОВЈ, односно Југословенске армије, показали велику упорност, пожртвовање, самоодрицање и храброст, достојно вечитог поштовања, Штаб 1. армије упутио је 14. априла Централном комитету КПЈ следећи телеграм:

„После пробијања Сремског фронта наше јединице су у брзом налету ослободиле град Вуковар. Из ослобођеног Вуковара, гдје је одржан први оснивачки конгрес наше Партије, шаљемо своје ватрене поздраве Вама, мудрог руковођству наших народа и наше Партије, која од Вуковарског конгреса до данас води непомирљиву борбу за слободу и бољи живот наших народа. Ми вам из овог историјског мјеста шаљемо поздраве захвалности за велике побједи наших народа у народноослободилачкој борби, за побједу и славу оружја наше Југославенске армије, за снагу и углед наше Партије.

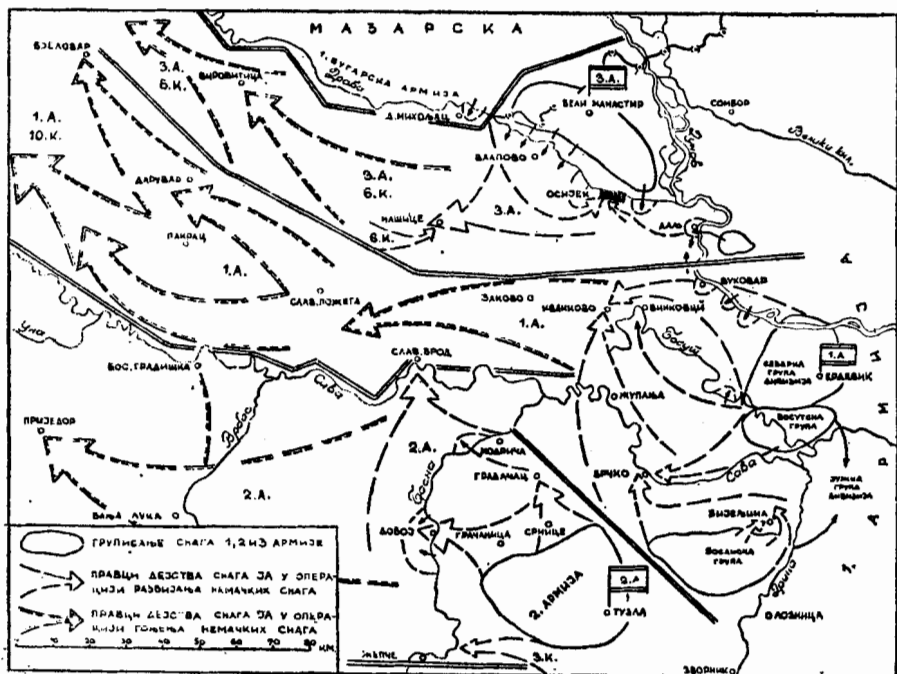
Ми Вам обећавамо да нећемо успорити своје јурише до потпуног ослобођења целе наше домовине, да ћемо кроз сву борбу још више ојачати своју убојност и спремност да свом народу обезбиједимо независност, слободу и све тековине ове борбе.“

Милован Целебдић

²³ Пети конгрес Комунистичке партије Југославије, Култура, Београд 1948, стр. 122.

1. Седам немачких одбрамбених линија у Срему 1944—1945. године.

Замисао стратегијске операције за разбијање немачких снага у источној Славонији, Срему и источној Босни и њихово гоњење ка аустројској граници — априла 1945.

2. Замисао стратегијске операције за разбијање немачких снага у источној Славонији, Срему и источној Босни и њихово гоњење ка аустројској граници — априла 1945. године.

1. Народ Срема несебично и пожртвовано помагао је своју војску: рањени борац 1. армије НОВЈ, у једној сремској кући

2. Описмењавање на фронту; борци 5 козарске (крајишке) НОУ бригаде уче се писању и читању у рововима Срема

3. Врховни командант НОВ и ПОЈ маршал Тито с члановима Штаба 1 армије НОВ у обиласку Сремског фронта, 16. јануара 1945. године

4. Фелдмаршал Харол Александер, врховни савезнички командант на Средоземљу (први с лева, у пратњи генерал-лајганта Пека Дагчевића, команданта 1. армије НОВЈ и генерал-мајора Владимира Велебита, шефа војне мисије НОВЈ у Лондону) разгледа тешки митраљез.

FRONT OF SREM

On the 20th of October 1944 Belgrade was liberated. On the same day the units of the 1st Proletarian Shock Corps of the Army of National Liberation of Yugoslavia (ANLY) and of the Red Army crossed the Save bridge and passed into the East Srem where they started the fight for its liberation. Two days later they were joined by the 12th Shock Corps of the ANLY which had crossed the river Save on the sector Umka-Obrenovac. This Corps, reinforced with the Red Army artillery, will continue the actions for the liberation of the towns of Ruma and Sremska Mitrovica, but in the battles which had taken place, it was confronted with strong enemy forces, entrenched in the bases of the first line of defence in front of Ruma, the so-called *Brown line*. Thereby was opened the front of Srem — a front of operative-strategical importance. By holding the front of Srem the German commands secured the disengagement of the units of the Army group »E« through the river valleys of Drina and Bosna, north of the Sava towards Srem and the Drava, i.e. Hungary, prevented the possible penetration of the units of the ANLY and the Red Army towards Zagreb, securing thereby also the south flank of the Army group »South« which fought north of the Drave in Hungary. In addition, by holding Srem, they secured the strategically important communication object — Slavonski Brod and the main communication artery Vinkovci — Slavonski Brod — Zagreb, as well as those (road and railroad) communications leading from the Adriatic towards Hungary.

Having in view the great importance of Srem, the German commands transformed this region into a fortified zone by constructing seven very strong and well-protected defensive positions which stretched from Ruma to Vukovar and which were given in code following names: *Brown, Green, Yellow, Black, Red, Nibelungen* and again *Green* lines. In addition, the Danube was obstructed by laying mines in it from Ilok to Vukovar. Thereby was prevented also every upstream traffic towards Mohács and in this way also the actions of the Danube war flotilla of the Red Army.

The frontal fights at the front of Srem were fought violently, with short interruptions, for full 175 days, with the participation of the units of the Army of National Liberation of Yugoslavia: XX of the 1st Proletarian Shock Corps of the ANLY (from the 1st of January 1945 — the 1st Army of the ANLY) the 12th Shock Corps of the ANLY, the 68th Infantry Corps of the Red Army up to the end of December 1944, the Danube war flotilla of the Red Army up to the breach of the front of Srem on the 12th of April 1945 and the 1st Army of the Fatherland Front's Bulgaria in the seven days' fights at the end of December 1944.

In these difficult and bloody battles the units of the 12th Shock Corps of the ANLY, with the support of the Soviet artillery, liberated Ruma on the 27th of October and Sremska Mitrovica on the 1st of November. In the middle of November this Corps was transferred to Bačka for being re-armed and completed. After that, from the front was retired to Belgrade the 6th Proletarian Division for the completion, re-arming and rest and to the front was brought, at the end of November, from Belgrade, where it had rested, the 1st Proletarian Division re-armed and completed up to the number of 12,000 soldiers.

In the December offensive (1944) took part the units of the 1st Proletarian Shock Corps of the ANLY and of the 68th Infantry Corps of the Red Army, supported by the Danube war flotilla and the Soviet Air force group »Vitruk«, which, according to the agreement arrived at in Moscow during Tito's sojourn from the 21st to the 28th September 1944, was transmitted in operative respect to the Supreme Command of the Army of National Liberation and of the Partisan Detachments of Yugoslavia and later were formed of it the first two air force divisions of the ANL and PDY: the 11th fighter division and the 42nd attack airplane division.

During this offensive in enemy's rear were carried out two mixed Yugoslav-Soviet landings. The units of the ANLY and of the Red Army

breached in this offensive two of the German strongest defensive positions in Srem; the Red line and the Nibelungen line and broke out in front of their last defensive position, the so-called green-line which stretched from Sotin over Orolik to Otok, having advanced thus about 40 km into the depth of the enemy's disposition.

In the second half of December 1944, the units of the Red Army were replaced by the 1st Bulgarian army, which continued afterwards, in common with the 1st Proletarian Corps of the ANLY the offensive actions at the end of December, but, this time, too, all the attacks were stopped on the Green line and the 1st Bulgarian army was withdrawn to Hungary.

In January 1945 the 1st Army of the ANLY (formed by the re-naming of the 1st Proletarian Shock Corps of the ANLY) fought very hard defensive fights, the most difficult ones at the front of Srem in general. In the beginning of January the German units succeeded in inflicting heavy losses to the 21st Serbian division. On the seventeenth of January, a day after Tito's inspection of the front of Srem only, in the operation called »Winter storm«, the German units managed to recover the positions lost in December 1944; Nibelungen line and Red line, but in the counterattack of the 1st Army of the ANLY they were driven back to the Nibelungen line, where they remained up to the 12th of April 1945, when the units of the 1st Army of the YA made a breach through these very strongly defended German positions.

From the end of January to the 12th of April there reigned a relative calm at the front of Srem. On this day the Northern group of divisions of the 1st Army made an attack and breached the enemy's defensive positions, liberating a series of localities, among which also Vukovar in which had been held in 1920 the second Congress of the CPY. On the thirteenth of April ceased all the actions in Srem and were transferred to Slavonia.

In the actions undertaken by the 1st Army with a view to breaching the front of Srem took part in the common actions also its wing formations: the 3rd Army in the right and the 2nd Army in the left.

The front of Srem will be recorded as a great school of war, as a front at which both fighters and leaders showed a great courage and self-sacrifice, manifested a high fighting morality under the most difficult conditions of putting up frontal resp. trench fights, but the price of these successes was very high: several tens of thousands of soldiers and officers were killed or wounded, among which 5 commanders of brigade and one political commissar of brigade. The precise number has not been established yet, but the truth is that losses suffered at the front of Srem were the greatest ones in the entire struggle for liberation and revolution of Yugoslav peoples and nationalities. This was also a front of brotherhood and unity, for there fought at it fighters from all the parts of Yugoslavia.